

Роль та значення діяльності святителя Петра Могили в житті Української Православної Церкви

священик Станіслав Беспалов

Святитель Петро Могила, митрополит Київський – один із найвідоміших православних ієрархів, культурних і громадських діячів України, велич якого справедливо позначена в історії терміном «могилянська доба». Він – видатний православний богослов, філософ, просвітник, меценат, гуманіст, реформатор, фундатор національно-культурного відродження Православної Церкви та України.

Святитель народився 21 грудня 1596 року, за іншими відомостями – 31 грудня 1596-го в аристократичній валахсько-молдавській православній сім'ї Могил. Батько Петра, Симеон, у 1601-1606 р. був князем придунайської Валахії, а потім посідав престол Молдавського князівства¹. Після його загибелі святий Петро Могила у віці 11 років потрапляє на західноукраїнські землі, й подальша його доля з цього часу пов'язана з Україною. З цього моменту й до 1627 року – до хіротонії святого Петра – існує дуже мало здебільшого суперечливих фактів, які насамперед стосуються освіти майбутнього митрополита. Дослідники висувують різні гіпотези. Вони базуються на родинній традиції глибокої прив'язаності Могил до Православ'я, тісних і дружніх зв'язках, які існували між родиною Могил і Львівським ставропігійним братством та його школою, традиції аристократичних родин у Польщі й Молдавії посилати своїх синів на навчання в західноєвропейські університети і, зрештою, даних про здобуту освіту і зацікавлення самого Петра Могили. Після повернення в Річ Посполиту високоосвічений, енергійний і честолюбний Петро Могила стає офіцером королівських військ, бере участь у жорстоких боях із турками на Цецорських полях 1620 р. й під Хотином 1621-го, де зближується з П. Сагайдачним та іншими козацькими старшинами, а невдовзі – і з відновленою православною Київською митрополією на чолі з Іовом

¹ Петро Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – К., 1997. – С. 17.

Борецьким², під впливом якого у тридцятирічному віці приймає чернецтво, а в 1627 р. стає архімандритом Києво-Печерської лаври. Відтоді архімандрит Петро Могила – одна з головних постатей церковного, політичного й культурного життя України.

Після смерті 21 березня 1627 року архімандрита Печерської лаври Захарія Копистенського у грудні 1627 року на цю посаду було поставлено святого Петра Могилу. У цей час йому виповнилося тридцять років. У 1628 році польський король Сигізмунд III затвердив святителя Петра на цій посаді.

Святитель Петро Могила відіграв визначну роль у житті Православної Церкви. Уже в перші дні перебування святого в якості архімандрита Києво-Печерської лаври він взяв участь у Соборі, який відбувся в Києві (вересень 1627) і в якому брали участь також митрополит св. Іов Борецький, Мелетій Смотрицький та ін. На ньому йшла мова про катехизис православної віри, що мав підготувати Смотрицький, про публікації 6 пунктів розходжень між православними та католиками, щоб їх обговорити і розчистити шлях до об'єднання православних та греко-католиків України в єдину Православну Церкву³.

Перші кроки святого Петра Могили на займаній посаді так оцінив відомий дослідник М. Костомаров:

«Новий архімандрит зразу ж виявив свою діяльність на користь монастиря, завів нагляд над священнослужителями у селах лаврських маєтків, малограмотних наказав учити, а впертих і своєвольних піддавати покаранням: оновив церкву, не шкодував витрат на прикрашення печер, підпорядкував лаврі Пустинно-Миколаївський монастир, заснував Голосіївську пустинь, побудував за свій рахунок при лаврі богодільню для жебраків і задумав завести при Печерському монастирі вищу школу»⁴.

Життя і служіння митрополита Петра Могили припали на складний час в історії Православної церкви в Україні. У 1596 році була підписана Берестейська унія, у результаті якої більшість православних єпископів визнала верховенство Папи Римського. Ті православні

² Петро Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – К., 1997. – С. 18.

³ Труды Київської Духовної Академії. – К., 2011. – № 8. – С. 275.

⁴ Костомаров М. Історія України в життєписах визначних її діячів. – [Репринт відтворення вид. 1918 р.]. – К., 1991. – 493 с.: іл. – С. 195.

ієрархи та священники, які не визнали унії, фактично опинилися поза законом. Вірні і більшість монастирів також виступили проти унії. Проте у здійсненні її положень була зацікавлена світська влада, тому утиски православних, які не хотіли визнавати зверхність Риму, стали звичним явищем⁵.

Святий Петро Могила вважав надзвичайно важливою справою примирення всіх православних – тих, які визнали унію, і тих, які виступали проти неї. Однак його дії, спрямовані на це примирення, викликали неоднозначні оцінки сучасників⁶.

У 1631 р. помер Київський митрополит Іов Борецький. Після напруженої боротьби за цю посаду місце митрополита посів прибічник Москви Ісає Копинський. Українці опинилися між двох вогнів. Протистояння католицькому засиллю й московському релігійно-ортодоксальному експансіонізму було одночасно боротьбою за виживання українців як народу. Народ чекав на незалежного від Москви й Польщі захисника та ідеолога. Ним став святий Петро Могила.

У 1632 р. православне духовенство і шляхта делегували святого Петра Могилу на сейм до Варшави, де він мав домогтися ліквідації репресивних законів щодо Православної Церкви. Особливо рішуче діяли козаки, які в посланні сеймові вимагали негайного скасування унії і погрожували, що в разі відмови «будуть домагатися свого права іншим засобом», тобто зброєю⁷.

Святитель Петро Могила виявив себе у Варшаві вмільним політиком і дипломатом. Він домогся від новообраного короля Владислава IV визнання права на легальне існування Православної Церкви, чого вона була позбавлена з 1596 р. Як наслідок з'явилася низка актів польського уряду, відомих під назвою «*артикулів для заспокоєння громадян грецької релігії*».

У 1632 р. святий Петро Могила став Київським митрополитом і домогся дозволу на свободу дій від короля Владислава IV. У релігійному житті розпочалися кардинальні реформи: було запроваджено інституцію митрополичого намісника; віддані Могилі духівники наглядали за життям і діяльністю священнослужителів. Святитель відібрав

⁵ Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992. – С. 94.

⁶ Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. – К., 1997. – С. 124.

⁷ Нічик В. Петро Могила в духовній історії України. – К., 1997. – С. 223.

у католиків рідну святиню – Софійський собор. Ось як змальовував цю акцію Микола Костомаров:

«Кияни кинулися до собору, відбили колодки, якими запирався собор, виламали двері, побили тих, які хотіли заважати їм, забрали ризницю й утвар, одвезли в Лавру митрополиту... Разом з церквою св. Софії кияни тоді ж оволоділи і Десятинною, і древніми стінами церкви св. Василя, побудованої св. Володимиром на Перуновому пагорбі...»⁸.

З самого початку свого перебування на митрополичому престолі він з величезною енергією заходився викорінювати недоліки в церковному житті, проводити належні зміни, щоб дати гідну відповідь на виклик Реформації та Конртрреформації і підняти Українську Православну Церкву на належну висоту. Цьому саме сприяв ще відносно молодий вік Петра Могили як на митрополита і його геніальні якості як вченого і організатора⁹.

Уже перші кроки митрополита Петра Могили засвідчили, що його стратегічні задуми щодо подолання кризових явищ у житті тодішньої України виходять далеко за межі монастиря і власне Церкви, спрямовані на розбудову українського суспільства в цілому. Він не просто ставив за мету подолання неграмотності серед білого духовенства або чернецтва, а переслідував глобальні цілі відродження православного духу, національно-релігійної свідомості, створення власного кадрового, науково-культурного потенціалу, засвоєння найкращих зразків зарубіжної культури, піднесення національної освіти, письменства до європейського рівня.

Святий Петро створив також Духовну консисторію як потужний апарат поширення впливу влади митрополита, надійного контролю над духовенством і насамперед дієвого церковного суду¹⁰.

Митрополит, окрім поширення освіти на українських землях, надзвичайно дбав про збереження культурної спадщини. Він розпочав відбудову та реставрацію древнього українського храму – Софії Київської, врятувавши її від остаточної руйнації. Петро Могила називав цей храм *«єдиною окрасою православного народу, главою й матір'ю*

⁸ Костомаров М. Історія України в життєписах визначних її діячів. – [Репринт відтворення вид. 1918 р.]. – К., 1991. – С. 199.

⁹ Труды Київської Духовної Академії. – К., 2012. – № 9. – С. 257.

¹⁰ Там само. – С. 261.

всіх церков». Святий врятував для нащадків і Десятинну церкву, вибудувавши з її руїн новий кам'яний храм. Реставровано також церкву Спаса в Берестові. Просвітитель був великим будівничим храмів не лише в Києві, а й у регіонах, йому підпорядкованих. Святий Петро Могила першим звернув увагу на пам'ятки давнини як матеріальне свідчення культурної самобутності народу. Польські власті забороняли будівництво в Україні нових і відновлення старих православних храмів. Багато церков лежали в руїнах чи використовувалися не за призначенням. Щоб повернути Києву колишню його славу й велич, необхідно було докласти титанічних зусиль. Зміцнення Православ'я у традиційних формах слугувало ідеям національного відродження й незалежності, духовного успадкування здобутків давньоруської культури. Виникла потреба в живих, а не лише книжних, наочних доказах джерел національної культури.

Відновлення Софії Київської мало велике духовне значення, оскільки в народі побутувало повір'я про «мур непорушний»: доти, доки стоять храм з Богородицею Орантою, стоять й Київ.

Культурні цінності періоду Київської Русі допомагали пропаганді ідеї історичної необхідності національно-культурного відродження України.

Важливою заслугою святого Петра Могили стало сприяння розвитку книговидавничої справи в Україні. Він надав роботі Лаврської друкарні такого потужного розмаху й гуманістичного змісту, якого ще досі не знало наше книгодрукування. Митрополит одним з перших почав видавати книги «руською мовою», тобто тогочасною літературною українською. Боротьба за слов'яноукраїнську мову, її гідність була частиною боротьби за честь і незалежність батьківщини. Слов'яноукраїнська мова стала своєрідним знаменом визвольних змагань українського народу проти іноземних поневолювачів¹¹.

Митрополит Петро Могила дбав також і про впорядкування та видавництво богослужбових книг. Особливо цінні його «Требник» і «Службеник», де збережені особливості богослужбових чинів Української Православної Церкви та подано цілий ряд відправ, відомих лише в Україні¹².

¹¹ Семчинський С. Петро Могила – митрополит, учений // Пам'ять століть. – 1997. - № 3. – С. 114-115.

¹² Слобідський С., прот. Закон Божий. – К., 2004. – С. 394.

З іменем святого Петра Могили пов'язане розгортання системи вищої і середньої освіти в Україні, яка не просто копіювала західно-європейські школи, але й могла конкурувати з ними. Він був фундаментом і творцем першого в усій Східній Європі вищого навчального закладу – Києво-Могилянської колегії, що стала попередницею Української Академії та Київського Університету.

На думку святого Петра, важливим було і питання використання української мови, адже необхідність застосування української мови, а не лише церковнослов'янської була очевидною. Доречно підкреслити, що така турбота про осмислене сприйняття православного віровчення простими віруючими не була властива московській гілці православ'я, а стала явищем церковно-українським. За двадцять два роки, що припадають на могилянський період вітчизняної історії, українською та церковнослов'янською (з українськими фрагментами) мовами видруковано літератури майже вдвоє більше, ніж за весь попередній період національного книгодрукування.

Завдяки зусиллям митрополита Петра Могили та його сподвижників у Києво-Печерській лаврі та Києво-Могилянській колегії були зроблені перші кроки до формування української літературної мови.

Сам митрополит, який володів одинадцятьма мовами, не написав жодної книжки грецькою чи румунською мовами. З дев'ятнадцяти його творів лише один написаний польською, решта – тогочасною українською або церковнослов'янською¹³. Водночас і він, і значна частина українських інтелектуальних діячів повернулися лицем до Західної Європи, об'єктивно оцінюючи свої успіхи в царині науки й культури, а також досягнення інших європейських народів у цій галузі.

Святий Петро Могила прагнув забезпечити українському народові самостійність і від польського, і від російського впливу. Це було непросто. Далеко не всі в Україні розуміли необхідність викладання латинської мови в навчальних закладах. Саме «латинізація» викликала шалений опір прибічників московського патріархату; мали місце розправи з учителями та спудеями. Але ж без вивчення латини подальший розвиток освіти був неможливий, адже не лише в Польщі, а й в усій Європі нею викладались усі науки. М. Костомаров у зв'язку з цим зазначав :

---

¹³ Толочко П. Феномен Петра Могили: (Із виступу на Міжнародному колоквиумі в Парижі) // Київська старовина. – 1996. – № 6. – С. 77.

«Латинська мова в тодішньому життєвому колі була необхідною не тільки для сперечань з католиками... Латинська мова застосовувалась у судах, сеймах, сеймиках і на всяких громадських сходинах. Вільність у латинській мові й підготовка учнів до захисту православної віри за допомогою слова досягалась у колегії шляхом диспутів, класних і прилюдних, що проходили на латині... Влаштування їх показує практичний розум Могилы, який намагався у всьому досягти головної мети: виставити проти католицизму вчених і спритних борців за руську церкву, що вміють вражати ворогів їхньою ж зброєю...»¹⁴.

Святой Петро здійснював реформу освіти за європейськими зразками. В Європі латина була загальною мовою науки, і без знання її людина не могла набути статусу вченого чи просто вважатися високоосвіченою. Знання латинської мови та викладання її в колегії було необхідним для здобуття європейської освіти і для забезпечення практичних потреб. Просвітитель рекомендував проповіді й повчання для народу друкувати українською мовою, наукові праці – українською, польською, грецькою та латинською, біблійні тексти – церковнослов'янською¹⁵.

Меценат українського мистецтва, письменник і публіцист, він залишив дев'ятнадцять творів церковно-теологічного, полемічного, просвітницького, філософського та моралізаторського характеру. Зокрема, йому належить систематизація і обґрунтування основ православної віри в праці «Православне сповідання віри Кафолічної і Апостольської Церкви Східної».

Золота доба святого Петра, митрополита Київського, закінчилася з його несподіваною смертю 14 січня 1647 року, коли йому виповнилося лише п'ятдесят.

Протягом 14 років свого митрополичого правління святой Петро Могилы зробив так багато, залишивши нестерту печать свого духа на всю подальшу історію Української Православної Церкви¹⁶.

¹⁴ Костомаров М. Історія України в життєписах визначних її діячів. – [Репринт відтворення вид. 1918 р.]. – К.: Україна, 1991. – С. 201.

¹⁵ Феномен Петра Могилы: Біографія, діяльність, позиція. – К., 1996. – С. 87-88.

¹⁶ Слобідський С., прот. Закон Божий. – К., 2004. – С. 395.

Список джерел і літератури:

1. *Грушевський М.* З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – 191 с.
2. *Жуковський А.* Петро Могила й питання єдності церков. – К.: Мистецтво, 1997. – 429 с.
3. *Ісаєвич Я.* Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи // Київська старовина. – 1995. – №1. – С. 8-10.
4. *Костомаров М.* Історія України в життєписах визначних її діячів. – [Репринт відтворення вид. 1918 р.]. – К.: Україна, 1991. – 493 с.: іл.
5. *Нічик В.* Петро Могила в духовній історії України. – К.: Укр.центр духовн. культури, 1997. – 326 с.
6. Петро Могила: богослов, церковний і культурний діяч / *А. Колодний та ін.*; Ін-т філософії НАН України, Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: Дніпро, 1997. – 215 с.
7. *Погорецький В.* Українська духовна культура і Петро Могила. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 159 с.
8. *Садов'як Д.* Петро Могила – митрополит Київський. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. – 160 с.
9. *Семчинський С.* Петро Могила – митрополит, учений // Пам'ять століть. – 1997. – № 3. – С. 114-159.
10. *Слобідський С.*, прот. Закон Божий. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2004. – 654 с.
11. *Толочко П.* Феномен Петра Могили: (Із виступу на Міжнародному колоквиумі в Парижі) // Київська старовина. – 1996. – № 6. – С. 77.
12. Труды Київської Духовної Академії. – К., 2011. – № 8. – 427 с.
13. Труды Київської Духовної Академії. – К., 2012. – № 9. – 399 с.
14. Феномен Петра Могили: Біографія, діяльність, позиція./ *В.Климов та ін.*; Ін-т філософії НАН України. – К.: Дніпро, 1996. – 270 с.